

Беляков Костянтин Іванович —
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, начальник відділу
Державного науково-дослідного інституту
МВС України, полковник міліції

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: АНАЛІЗ ТЕРМІНОЛОГІЧНО-ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

Здійснено аналіз сучасного стану термінологічно-понятійного апарату законодавства у сфері регулювання інформаційних відносин – мови інформаційного права України. На прикладі окремих правових норм розглянуто терміни та словосполучення, уведення яких обумовлено прямим впливом суто "технічної" галузевої термінології на гуманітарний пласт наук, недоліки та термінологічні помилки у процесі їх уживання. Запропоновано шляхи законодавчої перспективи в частині вдосконалення термінологічної лексики нормативно-правової бази цієї специфічної галузі правовідносин, а саме: розробка Кодексу України про інформацію та науково-практичного коментаря.

The analysis of the modern state of terminology concept of legislation is carried out in the sphere of informational relations regulation – language of Ukrainian informational law. On the example of separate legal norms, terms and word-combinations are considered, whose introduction conditioned by the direct influence of special "technical" branch terminology on the humanitarian layer of sciences, failings and terminology errors in the process of their use. The ways of legislative prospect are offered in part of perfection of terminology vocabulary of this normative legal base to specific branch of legal relationships, namely, development of Informational Code of Ukraine and scientifically-practical comment.

У XXI столітті всі цивілізовані держави розглядають побудову інформаційного суспільства як основу свого соціально-економічного, політичного й культурного розвитку, проводячи цілеспрямовану державну політику в цій галузі. Не є винятком і держави, що утворилися на пострадянському просторі. Так, "... одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство,

в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя" [1]. Досягнення зазначеної мети безпосередньо пов'язане зі створенням необхідної нормативної правової бази побудови інформаційного суспільства – вітчизняного інформаційного права.

Інформаційне право як система соціальних норм та відносин, що виникають у сфері виробництва, перетворення і споживання інформації та охороняються силою держави, перебуває сьогодні на стадії свого формування не лише в Україні, а й в усьому світі. Становлення інформаційного права як нової галузі законодавства та напрямку знань слід розглядати через призму переходу світового співтовариства до глобального інформаційного суспільства, як стратегічний курс розвитку сучасної цивілізації.

Закони у сферах зв'язку, телекомунікацій, інформації та інформатизації, що нині існують в Україні, дозволяють стверджувати лише про початок формування галузі національного інформаційного законодавства, а часом, на жаль, про нерівномірний та незбалансований його розвиток. Цьому є свої причини та пояснення. Інформаційне право – нова комплексна галузь права, що формується на стику сучасних наукових знань. У зв'язку з цим, надзвичайно актуальним є завдання взаємного узгодження та пристосування концептуальних моделей, на перший погляд, двох споконвічно різних галузей знань – інформатики та права. Щоб звести в єдине ціле {систему} та погодити ці моделі, потрібно створити і використати деякий механізм їх об'єднання, стикування, основою якого має стати понятійно-термінологічний апарат, *інформаційно-правова термінологічна лексика – мова інформаційного права, яка формується у граничній галузі інформатики, права та лінгвістики.*

Практика свідчить, що на питання про номінацію поняття того чи іншого явища (у тому числі правового) найчастіше відповідають лише його визначенням {або змістовним, або лексико-термінологічним, або описовим}, що, зрозуміло, невірно. Мабуть, при цьому необхідно розрізняти елементи ланцюга: *"явище – дефініція – поняття – визначення – термін"*. Одне й те саме явище може мати об'єктивно багато визначень. Тому коли в різних джерелах одне й те саме явище тлумачиться по-різному, це цілком природно і певною мірою навіть корисно, оскільки таке розмаїття дозволяє скласти більш повне уявлення про відповідне явище. Інша ситуація щодо поняття будь-якого юридичного явища. У юриспруденції поняття (як і те явище, що воно відображає) об'єктивно, тобто воно обов'язково має трактуватися однозначно, оскільки покликане адекватно відображати реально існуючі якості, властивості того або іншого об'єкта. Розбіжності в описових характеристиках правових понять обумовлені суб'єктивними поглядами дослідників на те чи інше юридичне явище.

В "інформаційній складовій" сучасного права України останнім часом досить широко вживаються визначення і терміни, поява яких зумовлена стрімкими темпами науково-технічного розвитку, впливом процесу інформатизації та інформаційних технологій на соціальну діяльність, становленням інформаційних відносин і, нарешті, формуванням міжгалузевих наукових знань. За таких умов чітко виявляється прямий вплив суто "технічної" галузевої термінології на гуманітарний пласт наук. Але часом їх упровадження у правову науку і практику не завжди є вдалим і вчасним. Мабуть, тут більш винні фахівці з різних галузей природознавчих наук, які теж дуже активно беруть участь не тільки у процесі формування лексико-граматичного і понятійного апарату міждисциплінарних наук, а й у розробці законодавчих актів. Вони, так би мовити, привносять "технократичний" підхід, іноді не дотримуючись принципу об'єктивності поняття в юриспруденції. На ці процеси, можливо впливають складні часи становлення, передусім, мови національного понятійного апарату наук інформаційного циклу – правової інформатики та інформаційного права, зумовлені відсутністю чітких меж термінологічного апарату та суперечками з цього приводу в колі фахівців [2].

Усе це зумовило часте вживання, а іноді й використання як правових категорій, термінів та визначень, які, на нашу думку, здебільшого потребують певного уточнення, корегування чи перегляду.

Багато термінологічних помилок пов'язано з порушенням правил і законів логіки, невірним уживанням термінів унаслідок довірливих класифікацій, перекичування відносин між близькими поняттями. На це прямо чи опосередковано впливають різні явища, які добре простежуються на історичному фоні: розвиток культурних, у тому числі закордонних зв'язків, стан лексичної та стилістичної системи мови, підйоми та спади наукової думки, зміна теоретичних концепцій і парадигм, сполучення і диференціація наукових дисциплін, зміни законодавства та ін.

Поширеним недоліком інформаційно-правової, як будь-якої іншої термінології, є *синонімія* і *полісемія*.

Синонімія (від грец. *synonymia* – однойменність) – бінарне відношення, в якому перебувають будь-які два рівнозначні, але не тотожні вирази; під рівнозначністю розуміється співвіднесеність або з одним і тим самим денотатом (фактом, об'єктом і т. ін.), або з одним і тим самим сигніфікатом (мовним означуванням) [3, с. 764].

Полісемія (*polysemie*, від грец. *polys* – багато, численний, обширні й *sema* – знак), поняття, що відіграє важливу роль у логіці, логічній семантиці, семіотиці й лінгвістиці; полісемія є природним розширенням лінгвістично-змістовного поняття багатозначності слова, що становить собою наявність різних смислів і (або) значень у одного й того самого слова (словосполучення, фрази), різних інтерпретацій в одного й того самого знака або знакосполучення. Зазвичай, термін

“полісемія” застосовується у ситуаціях, коли ці різні смисли (значення, інтерпретації) певною мірою пов’язані між собою [3, с. 666].

В ідеалі співвіднесеність терміна з поняттям припускає його однозначність (моносемію). У межах певної термінологічної системи термін повинен відповідати тільки одному поняттю. Чим конкретніше місце терміна в системі, тим він точніше. Термін повинен бути зрозумілий навіть поза контекстом – це критерій точності терміна [4, с. 74; 5, с. 16–17]. Формула *“один термін – одне поняття”* характеризує розвинену, високоорганізовану термінологічну систему, яка повинна бути відмінною ознакою настільки насиченого відомостями соціального феномена, як закон.

Синонімія – найбільш складна проблема термінології як об’єкта стандартизації. Правозастосовник може зазнати й інших мовних двозначностей. Одна з них – полісемія, тобто наявність у морфологічній одиниці двох або більш значень, між якими існує певний семантичний зв’язок. Явище полісемії для мови закону, передусім у сфері інформаційних відносин, не дуже актуальне.

Відомий за радянських часів лінгвіст Р.О. Будагов гостро полемічно виступив проти думки про те, що в “ідеальній мові” кожне слово повинно мати лише одне значення, що, у свою чергу, може передаватися лише за допомогою одного слова. На думку автора, “... таке співвідношення перетворило б мову на автоматичний пристрій, позбавлений усякої виразності, усякої національної специфіки, усякого руху. У дійсності мова не є сумою етикеток, сумою назв, яким вона неминуче стала б, опираючись на принцип рівності слів та значень. Мова – це складна система, що служить не тільки для простого іменування предметів і явищ, а й для виразу думок та почуттів людей, що живуть у сучасному світі. До того ж принцип рівності слів і значень перетворив би мову в нерухомий пристрій, позбавлений “здатності” передавати рух від конкретного до абстрактного, від буквального до фігурального, від часткового до загального” [6, с. 134].

Показавши на низці прикладів, що негативне ставлення до полісемії не відображає реального життя мови, Р.О. Будагов дійшов такого висновку: “Зрозуміло, багатозначність (полісемія) слів ускладнює лексику, але водночас дає їй можливість стати чудовим засобом передачі нескінченно різноманітних та різноманітних думок і почуттів людей, що живуть у суспільстві” [6, с. 133].

Звичайно, Р.О. Будагов мав на увазі мову як таку, як активне знаряддя пізнання дійсності та розвитку культури, як соціальне явище в широкому значенні цього слова. Він не торкався стилістичних пластів мови. Але юристи розглядають мову із суто прагматичних позицій. “Ясність і точність мови, на якому написаний закон, мають першорядну цінність. І ускладнення лексики, викликане багатозначністю слів, звичайно, знизить коефіцієнт інформативності закону, утруднить його розуміння” [7, с. 37–38].

Поділяючи думку Р.О. Будагова, вважаємо, що полісемія, безсумнівно, збагачуючи та прикрашаючи мову, все ж таки повинна зупинитися перед умовністю, іменованою терміном. Порівняно з усією масою мовних одиниць, що утворюють лексичний пласт мови, термінів украй мало. Водночас вони відіграють соціально корисну й необхідну роль. І саме тому, зокрема, що лексиці мови властива полісемія, повинна існувати така моносемічна одиниця, як термін. Інакше когнітивна функція мови, у тому числі мови закону, втратить свої носії.

При формулюванні юридичних норм використовуються три різновиди термінів: терміни, що вживаються загальноприйнятою мовою, спеціальні технічні та спеціальні юридичні терміни. Використання слів із термінології загальноприйнятого вжитку в законі можливе лише в тому сенсі, який вони мають у літературній мові. Вимога не надавати загальноновживаним словам спеціального професійного змісту пояснюється ще й тим, що "... межі між вузькоспеціальними та загальнозрозумілими термінами мінливі. Відбувається пересування частини вузькоспеціальної лексики в загальноновживану, яка нерідко вже не усвідомлюється як термінологічна. Цьому пересуванню сприяє низка причин, серед яких значну роль відіграє підвищення загальноосвітнього рівня населення, а також значення тієї або іншої науки, галузі господарства на певний момент, із чим пов'язана широка пропаганда досягнень цієї науки, галузі господарства засобами масової інформації (преса, радіо, телебачення)" [8, с. 74].

У спеціальних юридичних термінів є свій особливий зміст. Характеризуючи групу термінів, що розглядаємо, потрібно розрізняти, по-перше, юридичні терміни, які запозичені із загальноприйнятої мови, але в законодавстві набули інше, відмінне від колишнього значення, і, по-друге, терміни, що властиві лише законодавчим актам. Як зазначає С.С. Алексєєв, спеціальна юридична термінологія "... необхідна не тільки тому, що скорочує виклад, а головним чином тому, що в багатьох випадках без неї неможливо з необхідною точністю передати думку законодавця. Застосування спеціальної юридичної термінології є показником високої юридичної культури правотворчої та іншої юридичної роботи" [9, с. 157; 10, с. 142].

Спеціальні технічні терміни, що вживаються у законодавстві, на думку окремих вчених-юристів, "... варто розглядати як "побічні" і тому такими, що не підлягають ніякій переробці (значеннєвій або граматичній). Їхнє значення – тільки те, що вони мають у відповідній галузі знань" [7, с. 25].

З такою тезою нам важко погодитися. Але ж на термінологію, у тому числі спеціальну технічну, знов таки впливають зміни теоретичних концепцій і парадигм, сполучення та диференціація наукових дисциплін, розвиток культури, стан лексичної та стилістичної системи професійної мови. Водночас за такими процесами законодавцю треба слідкувати і вчасно корегувати відповідну правову термінологію.

У мові закону широко використовуються синтаксичні способи номінації, у тому числі й утворення термінів. Необхідність у цьому виникає у тих випадках, коли термін не вдається виразити одним словом або за допомогою словоскладання. Головна причина появи термінів, що утворюються із двох чи більше слів, – потреба виділити певну множину предметів із класу за якою-небудь ознакою – *видовою відмінністю* (*differentia specifica*).

Наприклад, у Кримінальному кодексі (КК) України законодавець дає таке визначення: "... інформація, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах чи комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації" (ст. 362 КК України), таким чином виділяючи, мабуть, не зовсім вдало, із родового поняття "інформація", окрему складову, що є його видовим поняттям.

Але суб'єкти відносин, що виникають у сфері інформаційної діяльності, перебувають у різному становищі, вони мають різні права й обов'язки, тому розрізняється і їх статус до інформації як товару. У зв'язку із цим, з родового поняття "інформація", впливає ще одне видове поняття: "інформація, яка є власністю винної особи" (ст. 362 КК України). Далі, якщо виникає потреба підкреслити різновид інформації за режимністю доступу, виникає словосполучка "інформація з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, створеної та захищеної відповідно до чинного законодавства..." (ст. 362–2 КК України).

Дуже поширені в мові закону *терміносполучки, утворені за двома найбільш продуктивними моделями: сполучення прикметника з іменником* (секретна інформація, масова інформація, аеронавігаційна інформація, обвинувальний висновок, адміністративна комісія) і *сполучення іменника з іншим іменником у непрямому відмінку* (захист інформації, склад суду, опис майна). У сфері термінології трапляються *лексичні одиниці, сконструйовані на базі обох цих моделей* (захист інформації з обмеженим доступом, захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, відшкодування майнової шкоди тощо).

Найбільш важливим, центральним серед лінгвістичних вимог, що висуваються до розвинутої наукової термінології, є вимога однозначності, *недопущення синонімії*. У спеціальній літературі, присвяченій проблемі стандартизації термінології, висловлюється думка про те, що "... термін не повинен мати синонімів". Вона повторюється у різних варіантах. "Правило про однозначність термінів – альфа та омега всякої справді наукової термінології, воно має універсальний характер і повинне цілком поширюватися на мову правових актів" [7, с. 29].

З огляду на це, у колишньому Радянському Союзі була розроблена *"Загальна методологія законодавчої техніки"*, затверджена Декретом Державної Ради СРСР: "Якщо терміни, що використані в проєктах нормативних актів, мають кілька змістів або зміст, що відхиляється

ся від звичайного, у тексті варто вказати, який саме зміст надається терміну, щоб забезпечити правильне тлумачення нормативного акта" [11, с. 11].

Саме цим правилом сьогодні не нехтує законодавець у сфері інформаційного права України. Так, у Законі України "Про інформацію", що є системоутворюючим нормативним актом національного інформаційного законодавства, автором нарахувано двадцять чотири прямі та непрямі визначення спеціальних понять з галузі інформатики. У Законі України "Про Національну програму інформатизації" – п'ятнадцять. У Законі України "Про науково-технічну інформацію" містяться вісім таких визначень. Водночас у наведених нормах зовсім не враховується зазначений вище принцип використання спеціальних термінів. Крім того, деякі з визначень суперечать один одному – у стані полісемії, унаслідок чого, складається враження, що ми розглядаємо не законодавчий акт, а тезаурис у якійсь новій, невідомій галузі знань. На нашу думку, така політика законодавця перевантажує зміст нормативно-правового акта.

З одного боку, хоча суб'єктами тлумачення термінів закону можуть бути різні органи та особи, однак найбільш авторитетними і точними є, безумовно, тлумачення самого законодавця. Він ужив слово-знак, увів його в юридичний зворот (понятійний і мовний), уклав у нього певний зміст і, природно, краще, ніж хто-небудь інший, знає цей зміст. І якщо з'являється побоювання, що правозастосовник може якось інакше зрозуміти закладений у слові зміст, по-іншому оцінити його справжнє значення, то для запобігання перекирчуванню, для ідентичного та адекватного підходу до конкретного терміна та всього закону потрібно автентичне його тлумачення. Найчастіше тлумачення (визначення) терміна із самого початку поміщається в той закон, у якому він використаний. Але коли різночитання виявляються вже після видання закону, доводиться спеціальним додатковим законом усувати сумніви, давати терміну його єдино вірне визначення.

На думку О.О. Ушакова, який визнавав значення легальної форми визначення термінів, "... визначення, що дають термінам у самому законі, і тим більше за допомогою актів нормативного тлумачення, мають і негативну сторону. Адже вони подовжують і захаращують законодавство. Щодо цього уточнення того або іншого поняття, створення нового терміна позитивно відрізняється від описових визначень" [12, с. 172].

Ми поділяємо цю думку, оскільки поява нового терміна (сполуки) дає нам одне, зрозуміле всім правникам, змістовне визначення поняття, замість величезної кількості описових визначень, які слугують лише вченим різного готунку, створюючи силу-силенну наукових поглядів, а на практиці — позбавляючи мову галузей права її основної функції — донести до всіх положення норми права.

Однак будь-який новий термін — певним чином подія для будь-якої галузі юридичної науки та законодавства, тому що його поява, як

правило, свідчить про таку кількість знань про предмет і метод правового регулювання, що вже не укладається в рамки колишніх позначень. Новий термін може з'явитися і як наслідок уточнення, удосконалення або заміни старого, коли той був уведений без належної вмотивованості або згодом утратив свою властивість через зміну значення змісту дефінірованого ним поняття. Але в кожному разі поява нового терміна, безумовно, повинна бути мотивованою, зумовлюватися певними вадами існуючої номінації понять даного класу, інакше замість чіткої, упорядкованої, логічно взаємозалежної, внутрішньо погодженої системи термінів нам доведеться розглядати розрізнену сукупністю випадкових, довільних найменувань, у застосуванні до яких навіть сам термін нічого, крім іронії, викликати не може.

Науково-технічний прогрес та процеси інформатизації суспільства, відображаючи глибинні процеси інтеграції і диференціації наук найрізноманітніших напрямів, породили багато нових складних понять, які, у свою чергу, поставили перед дослідниками завдання дати їм відповідні позначення – словесні, цифрові, символічні й інші. Як більш абстрактні поняття вони, природно, утрачають колишню однозначність, доступність для розуміння та їх використання. Щоб оперувати ними, потрібні вже інші, більш складні, нерідко “багатоповерхові” терміни, які самі вимагають роз'яснення. При перевищенні терміном розумної “міри абстрактності” для користування ними необхідні додаткові зусилля. Отже, утрачається або значно послабляється одна з найважливіших функцій терміна – орієнтуюча. Маючи, як і будь-які інші терміни, не тільки номінативну, а й дефінітивну функцію, юридичні терміни признають повноцінними лише в тому разі, якщо вони з оптимальною точністю відображають цілісний зміст різних категорій понять, що визначаються, їх логічну структуру та істотні ознаки, їх семантичні границі, ієрархічні родовидові відносини.

Тому, з іншого боку, визначення вжитого в законі терміна може бути дано представниками юридичної науки на основі теоретичного аналізу відповідних правових норм, з урахуванням рівня розвитку даної галузі знання і за участю фахівців у сфері, де виникають соціально-правові відносини та застосовується відповідний закон (доктринальне тлумачення).

Мабуть, неможливо заздалегідь розробити рекомендації, придатні для вибору того або іншого характеру визначення терміна як у законодавстві взагалі, так і в інформаційному зокрема. Іноді це може бути чітка наукова формула, побудована за всіма законами логіки. В інших випадках більш придатний великий опис властивостей і змістовних ознак поняття, на основі якого будується термін. До уваги слід брати й те, на кого розраховано визначення, його практичну мету, а також наслідки застосування таких визначень у минулому. Іншими словами, і саме визначення, і спосіб його подачі повинні зумовлюватися конкретними практичними завданнями застосування закону, щоб визначення не перетворилося на самодостатню формально-логічну

операцію. З огляду на це, заслуговує на увагу така вказівка: "Директив по конструюванню (оформленню) правових приписів": "Визначення понять (офіційні дефініції) включаються в правові норми лише тоді, коли вони служать чіткому розумінню права, отже, насамперед тоді, коли якесь слово може мати різні значення або у вигляді виключення повинне бути застосоване в такому змісті, що відрізняється від загальноживаного" [13, ст. 10].

Безумовно, можна спробувати створити нормативний акт, який буде складатися лише з дефініцій, хоча заздалегідь відомо, що нічого путнього із цього не вийде, тому що одними дефініціями регулювати поведінку людей не можна. На неї впливають, насамперед, за допомогою звичайних правових норм (регулятивних, охоронних та ін.), написаних не термінами, а загальнозрозумілими словами. С.С. Алексєєв пише: "Існування дефініцій у самій матерії права пояснюється не тільки проникненням у неї даних науки, підвищенням рівня нормативних узагальнень. Головна причина, що викликала їх до життя, – внесення необхідної точності і ясності у використовувану законодавцем термінологію, загальні поняття" [9, с. 104]. Отже, якщо термін зрозумілий сам по собі, за своєю внутрішньою формою і змістом, не потрібно жодного його спеціального визначення та додаткового тлумачення, інакше можуть виникнути сумніви у вирішенні простих питань.

Законодавчу перспективу можна розглядати на основі порівняльного аналізу динаміки збільшення кількості законодавчих актів України у сфері регулювання інформаційних відносин. Аналіз показує абсолютне і відносне зростання численності інформаційно-правових норм, що містять дефініції. Мабуть, така тенденція відображає якісні зміни у рівні розвитку українського суспільства загалом та інформаційно-правової наукової думки зокрема.

Зрозуміло, закон – не підручник і не теоретична робота. Він укладений з іншою метою, в іншому логіко-семантичному та стилістичному стилі. Захоплення визначеннями може заблокувати соціальне призначення національного інформаційного законодавства, перетворити його на щось подібне до словника юридичних термінів або енциклопедію знань у галузі інформатики. Йдеться не про тривіальний набір термінів, а про використання їх у складному процесі побудови текстів законодавчих актів, а тим більше при адекватному розумінні законодавчих та нормативно-правових актів, при однаковому їх тлумаченні й застосуванні на практиці. Можливо, основні, базисні інформаційно-правові поняття повинні одержати автентичне тлумачення в іншому документі, щоб потім стати вихідними у правозастосовній діяльності й наукових дослідженнях як у галузі юриспруденції, так і у сфері природничих наук. З урахуванням висловлень у літературі, правовій науці та практиці, на наш погляд, доцільно, крім дефініцій, уже наявних в інформаційному законодавстві, переглянути й дати легальне визначення деяким іншим спеціальним поняттям у настільки специфічній сфері діяльності, якою є інформаційна діяльність.

Але певне розширення кола понять, що дефінуються при всіх умовах, на нашу думку, є не тільки необхідним, а й неминучим.

З огляду законодавчої техніки, тлумачення термінів може бути зроблено або, як було зазначено вище, безпосередньо в тексті норми, в якій вжитий певний термін, або в окремій дефінітивній нормі, спеціально створеній для цієї мети. Головне – щоб вона пояснювала зміст поняття та щоб її легко можна було відшукати. Ця умова досягається скоріше, коли всі визначення сконцентровані в одній спеціальній нормі, розташованій на самому початку законодавчого акту.

Проблема ця, первинно чисто умоглядна, пізнавальна, переходить у суто практичну площину. Одним зі шляхів її вирішення може бути розробка та прийняття, наприклад, Кодексу України про інформацію (чи його Основ), створення якого пропонують багато вітчизняних вчених-юристів, прихильником чого виступає і автор.

Але, навіть у разі розробки Кодексу, виникають певні проблеми з його структурою. У разі створення спеціальної норми (наприклад, статті чи розділу в Кодексі), що містила б низку дефініцій, теж уявляється недоцільним. По-перше, норма виявиться надзвичайно громіздкою і найбільшою у Кодексі. Якщо ж вона, як того вимагає принцип системності, охопить усі наявні в Кодексі поняття, то вийде “кодекс у кодексі”, користуватися яким буде дуже важко. По-друге, перенесення до цієї норми визначень понять, які фактично функціонують в інших частинах Кодексу, призведе до збідніння якості правового регулювання, до штучного відділення форми поняття від його реального змісту. Користуватися Кодексом, побудованим за такою структурою, буде теж проблематично. Мабуть, усі визначення понять більш ефективно поміщати в тих розділах Кодексу, в яких вони природно й органічно вписуються у правову тканину. Цілком можливо, що такі міркування виникали й в укладачів інших кодексів і саме тому вони відмовилися від використання такої системи розташування дефініцій.

Як варіант, при вирішенні проблеми розташування визначень інформаційно-правових категорій можлива також розробка окремого “науково-технологічно-юридичного” документа (наприклад, науково-практичного коментарю), що містив би в собі однозначне трактування термінів, які пов’язані з інформаційною сферою та застосовуються у науковому обігу, у тому числі й у праві. З таких міркувань, на наш погляд, заслуговує на увагу досвід російських вчених, які розробляють, причому колегіально, “Білу книгу інформаційних технологій” [14]. Щоправда, незрозумілим є правовий статус цього документа, адже таке рішення позбавило б чинне інформаційне законодавство від переважання.

Певний інтерес являє собою лінгвістичне явище, що отримало визначення *омонімія*, яка виражається у звуковому збігу різних мовних одиниць (омографів), що семантично не пов’язані один з одним [8, с. 32]. Лексичні омоніми виникають із багатьох причин. Одна з них – розпад полізначного слова, семантичний розрив, що став між різними його значеннями. Омонімів такого походження чимало в сучасній

українській мові. Особливої значеннєвої шкоди вони не заподіюють, тим більше, коли вони знаходяться у різних галузях права та саме контекстуальне оточення точно вказує на їх значення. В інформаційному законодавстві прикладом може слугувати термін "відомості" (у значенні – "потенційна інформація") та "відомості" як документ у формі зведеної таблиці (наприклад екзаменаційної).

Наведені приклади дають деяке уявлення про головні недоліки термінологічної системи інформаційного законодавства – синонімію, полісемію, вживання окремих слів і виразів не відповідно до їх значення. Треба визнати, що при їх явному виявленні до чинного законодавства іноді вносяться уточнення, але не в усі норми. Унаслідок цього виникають термінологічні невідповідності, неузгодженості як усередині галузей законодавства, так і між ними. Яскравим прикладом може бути Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про захист інформації в автоматизованих системах" [15]. Суть Закону полягає у заміні поняття "автоматизована система" поняттям "інформаційно-телекомунікаційна система". Термін "телекомунікаційна" характеризує лише одну з технічних характеристик систем такого класу, технологічний засіб передачі даних. Тому його використання, на наш погляд, лише перевантажує назву закону, робить його таким, що неадекватно сприймається гуманітаріями. Крім того, сьогодні існує загальноприйнятий термін – "інформаційна система", що має певне визначення і класифікацію за технічними та іншими характеристиками. Хоча ми маємо свою думку з приводу доцільності введення такої словосполучки, але, у цьому разі, такий крок є результатом розвитку наукової, а отже, й термінологічної парадигми. Таким чином, зазнало змін не лише окреме визначення, а повністю назва Закону "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах" [15]. Водночас, наприклад, стаття 361² КК України, у назві якої передбачено словосполучка "автоматизовані системи", досі не змінена.

Що стосується недоліків термінологічної системи, то, на наш погляд, у кращий бік відрізняється не так давно кодифіковане законодавство України про адміністративне судочинство [16]. Кодифікація неодмінно супроводжується ревізією чинного законодавства, у тому числі впорядкуванням його термінології (виключення застарілих та введення нових термінів, ліквідація багатозначності слів і словосполучень, уніфікація орфографії термінів і т. ін.). Тому все це було застосовано й до законодавства про адміністративне судочинство. Крім того, був творчо використаний досвід, накопичений при систематизації інших галузей законодавства, насамперед, кримінального, кримінально-процесуального та цивільно-процесуального. Це дало можливість критично осмислити кожен термін, що вводився до Кодексу, уникнути термінологічних дублетів, застосувати сталі та однозначні мовні кліше та обороти тощо.

Оновлення законодавства про адміністративне судочинство зумовило створення нормативного акта, який, з огляду на законодавчу

техніку і витриманість термінології загалом, має беззаперечні переваги порівняно з актами інших галузей права. І все ж таки навіть цей Кодекс, на наш погляд, не можна вважати доведеним до оптимального рівня. У ньому є недоліки, яких можна було уникнути, якби укладачі приділили більше уваги структурі, мові та стилю цього законодавчого акта, принаймні, у частині норм, що регулюють відносини, пов'язані з інформаційними процесами. Так, якщо розглядати адміністративне законодавство як одне з джерел інформаційного законодавства, то можна виявити певні прогалини.

Автором було здійснено постатейний аналіз наявності в Кодексі про адміністративне судочинство України термінів "інформація", "дані", "відомості" та "знання". Як свідчить зміст попереднього розділу, наведені категорії були вибрані не випадково. За результатами аналізу, у тексті Кодексу було нараховано вживання термінів "інформація" – 29 разів (10 з яких – у розумінні масової інформації), "дані" – 3 (фактичні дані) і "відомості" – 19. Але автори Кодексу, мабуть, не винні. Така плутанина спостерігається майже у всьому чинному національному законодавстві. Так, у Кодексі України про адміністративні правопорушення термін "інформація" вжито 54 рази (5 з яких – у контексті засобів масової інформації, 1 – інформування, 1 – інформаційних мереж), терміни "дані" – 11, "бази даних" – 2, "відомості" – 21, "знання" – 2. Причому спроба замінити їх деінде в нормах наведених законів здебільшого не вплинула на контекст норми.

Таке становище, мабуть, обумовлено наведеними вище первинними визначеннями поняття "інформація" у чинному законодавстві України, які практично урівнюють цю категорію з поняттями "дані", "відомості" і, навіть, "знання" [17, с. 40–49].

Формування "мови правових актів", що регулюють сферу інформаційних відносин, є складовою частиною багатогранного внеску, що можуть і повинні здійснити вчені-юристи у процесі удосконалення правових основ сучасного інформаційного суспільства та розробки теоретично і практично важливої міждисциплінарної проблеми стику юриспруденції і лінгвістики, яку необхідно вирішувати за допомогою інформатики. Ця важка робота припускає, насамперед, удосконалення законотворчої практики з метою поліпшення інформаційного законодавства. Зрозуміло, що це завдання нерозривно пов'язане із використанням найбільш сучасних і раціональних мовних засобів вираження здобутків науки й техніки у сфері інформаційних технологій, досягненням таким чином максимальної точності, ясності, визначеності відповідних нормативних приписів. Тому у вмілому використанні лінгвістичного інструментарію закладений величезний резерв підвищення якості правового регулювання інформаційних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні: Закон України від 9 січня 2007 року № 537-V // Голос України. – 2007. – № 21. – 6 лют.*
2. *Беляков К.І. Проблеми становлення “інформаційної” термінології в національному законодавстві України // Держава і право. – К., 2005. – № 27. – С. 57–63.*
3. *Словник іншомовних слів / За ред. акад. АН УРСР О.С. Мельничука. – К., 1985. – 968 с.*
4. *Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1961.*
5. *Квитко И.С. Термин в научном документе. – Львов, 1976.*
6. *Будагов Р.А. Закон многозначности слова // Русская речь. 1972. – № 3. – С. 133–136.*
7. *Савицкий В.М. Язык процессуального закона. Вопросы терминологии. – М.: Наука, 1987. – 288 с.*
8. *Современный русский язык / Под ред. Д.Э. Розенталя. – М.: Высш. шк., 1984.*
9. *Алексеев С.С. Проблемы теории права. – Т. 2*
10. *Бабаев В.К. Советское право как логическая система. – М., 1978.*
11. *Законодательство зарубежных стран: Обзор. информ. – М., 1982. – Вып. 193.*
12. *Ушаков А.А. Очерки советской законодательной стилистики. – Пермь, 1967.*
13. *Richtlinien für Gestaltung von Pechtsvorschriften // Forschungen aus Staat und Recht. Wien; N. Y.: Springer Verlag, 1981. – № 50. – S. 226.*
14. *Информатизация и Россия-2001. Белая Книга информационных технологий (проект): Союз операторов Интернет. – Ел. ресур. <http://www.soi.ru/soi/white_book>. – 2000. – 29 дек.*
15. *Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 31. – Ст. 286.*
15. *Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, 37. – Ст. 446.*
16. *Беляков К.І. Інформація і право: теорія і практика. Монографія. – К.: КВІЦ, 2006. – 114 с.*